कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश निर्माण

दीपकबहादुर भण्डारी
परीक्षा क्रमाङ्क : २८०५८८/०७३
त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-५९-८५-२००९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७३/२०१६

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर

प्रतिबद्धता पत्र

यस शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू कहीँ कतैबाट साभार गरिएको छैन । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

मिति : २०७३/०८/०७

....

दीपकबहादुर भण्डारी

शोधार्थी

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विषयको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत 'कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश निर्माण' शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी दीपकबहादुर भण्डारीले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रको अध्ययन र प्रस्तुतीकरणबाट म पूर्णतः सन्तुष्ट छु । अतः यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

श्री गणेशबहादुर बोहरा

(शोध निर्देशक)

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि. वि. कीर्तिपुर

मिति : २०७३/ ०८/१४

Nov. 29, 2016

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
कीर्तिपुर काठमाडौँ

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ दीपकबहादुर भण्डारीले 'कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश निर्माण' शीर्षकमा तयार पार्नुभएको प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क.सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)	....
२.	प्रा.डा. हेमाङ्ग राज अधिकारी (शोध विशेषज्ञ)	....
३.	श्री गणेशबहादुर बोहरा (शोध निर्देशक)	....

मिति : २०७३/०९/०६

Dec. 21, 2016

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधकार्य त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा. शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको छ । यस शोधकार्यलाई मैले श्रद्धेय गुरु श्री गणेशबहादुर बोहराको प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा विभिन्न समस्या तथा चुनौतीहरूका बिच आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरेर उत्साहर्वद्धक प्रेरणा दिई कुशल मार्गनिर्देशन गर्नुभएकोमा म उहाँप्रति हार्दिक श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शीर्षकमा शोधकार्य गर्ने अवसर जुटाइदिनुहुने आदरणीय गुरु प्रा.डा. रामनाथ ओझा, प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी, विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई लगायत शोत्रपत्र लेखनका क्रममा अमूल्य सहयोग, सरसल्लाह प्रदान गर्नुहुने विभागका गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । शोधपत्र लेखनका सन्दर्भमा आवश्यक पुस्तक तथा शोधपत्रहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने नेपाली भाषा शिक्षा विभाग र केन्द्रीय पुस्तकालयप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

मेरो जीवनको हरेक क्षेत्रमा सफलताको आशीर्वाद दिदै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म पुऱ्याउनुहुने मेरा पूजनीय मातापिता, घरपरिवार, आफन्त तथा शुभचिन्तकप्रति म सधैँ ऋणी छु । प्रस्तुत शोधपत्र लेखनमा सहयोग गर्नुहुने मेरा आत्मीय मित्र पदमबहादुर बोहरा, टेकबहादुर चन्द, भरतबहादुर भण्डारी, लक्ष्मीराज ओझा लगायत सम्पूर्ण मित्रहरूप्रति आभारी छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको शुद्ध टङ्कनमा सहयोग पुऱ्याउने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरका दाइ जीतेन महर्जनलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधार्थी
दीपकबहादुर भण्डारी
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रिभुवन, विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

शोधसार

शोध शीर्षक	:	कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश निर्माण
शोधार्थी	:	दीपकबहादुर भण्डारी
शोध निर्देशक	:	श्री गणेशबहादुर बोहरा
विभाग/क्याम्पस	:	नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाडौँ
जम्मा अध्याय	:	पाँच
शैक्षिक सत्र	:	२०७१/०७३
पृष्ठ सङ्ख्या	:	१४+८८

शोधकार्यको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधकार्यका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

क) कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट शब्दहरूको सङ्कलन गर्नु,

ख) सङ्कलित शब्दहरूलाई वर्णानुक्रममा राखी प्रस्तुत गर्नु,

ग) उक्त पाठ्यपुस्तकबाट सङ्कलित शब्दहरूको उच्चारण, स्रोत, व्युत्पत्ति, शब्दवर्ग, अर्थ, उदाहरण र प्रयोग दिई नमुना शब्दकोश निर्माण गर्नु ।

शोध प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधकार्य कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश निर्माणमा केन्द्रित रहेको छ । उक्त पाठ्यपुस्तकभित्र समावेश गरिएका पाठहरूको शब्दार्थमा दिइएका शब्दहरूका साथै विद्यार्थीहरूको तह र स्तरअनुसार आवश्यक पर्ने तर शब्दार्थमा नसमेटिएका शब्दहरूलाई पनि सङ्कलन गरिएको छ । ती सङ्कलित शब्दहरूलाई वर्णानुक्रममा प्रस्तुत गरी तिनीहरूको उच्चारण, स्रोत, व्युत्पत्ति, शब्दवर्ग, अर्थका साथै उदाहरण र प्रयोग दिई नमुना शब्दकोश निर्माण गर्ने कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यलाई निष्कर्षसम्म पुऱ्याउनका लागि मूलतः पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनमा प्राथमिक स्रोत सामग्रीका रूपमा कक्षा नौको नेपाली

पाठ्यपुस्तकलाई लिइएको छ भने द्वितीयक स्रोत सामग्रीका रूपमा विभिन्न प्रकाशन गृहबाट प्रकाशित सैद्धान्तिक ग्रन्थ, शब्दकोश, पाठ्यपुस्तकहरू लगायत शोधपत्र तथा शोध निर्देशकका राय, सल्लाह तथा सुझावलाई लिइएको छ । त्यसैगरी शब्दकोशमा प्रविष्टि दिइएका शब्दहरूलाई स्रोत, पदवर्ग, वर्ण, उच्चारण र व्युत्पादनका आधारमा व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनलाई पाँच अध्यायमा विभाजन गरिएको छ । पहिलो अध्यायमा शोध परिचय, दोस्रोमा पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा, तेस्रोमा शोधविधि र प्रक्रिया, चौथोमा नमुना शब्दकोश निर्माण र विश्लेषण र पाँचौमा सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता उल्लेख गरिएको छ ।

शोधनिष्कर्ष :

प्रस्तुत शोधकार्यबाट निम्नानुसारका निष्कर्षहरू प्राप्त गरिएको छ ।

क) प्रस्तुत शोधपत्रमा ३७५ वटा शब्दहरूलाई प्रविष्टि दिई तिनीहरूको उच्चारण, स्रोत, व्युत्पत्ति, पदवर्ग, अर्थ, उदाहरण र प्रयोग दिइएको छ ।

ख) प्रस्तुत अध्ययनद्वारा निर्मित शब्दकोशमा २५७ वटा तत्सम, ६७ वटा तद्भव, ४४ वटा आगन्तुक र अनुकरणमूलक ७ वटा शब्दहरू रहेका छन् ।

ग) प्रस्तुत अध्ययनद्वारा निर्मित शब्दकोशमा पदवर्गका आधारमा २६५ वटा नाम, ८९ वटा विशेषण, ११ वटा क्रियायोगी, २/२ वटा सकर्मक र अकर्मक क्रिया र ३/३ वटा नाम/विशेषण र द्वित्व शब्दहरू रहेका छन् ।

घ) प्रस्तुत अध्ययनमा सबैभन्दा बढी 'प' वर्णका शब्दहरू ५२ वटा र सबैभन्दा कम ऐ, झ, ड, द, ष, क्ष, त्र वर्णका १/१ वटा शब्दले प्रविष्टि पाएका छन् भने कतिपय वर्णका शब्दहरूले प्रविष्टि पाएका छैनन् ।

ङ) प्रस्तुत अध्ययनमा ३७५ वटा शब्दहरूको उच्चारण, २७३ वटा शब्दहरूको व्युत्पत्ति दिइएको छ भने १०२ वटा शब्दहरूको व्युत्पत्ति दिइएको छैन ।

विषयसूची

पृष्ठ सङ्ख्या

अध्याय एक

शोध परिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याकथन	२
१.३	शोधकार्यको उद्देश्य	३
१.४	शोधकार्यको सान्दर्भिकता र उपादेयता	३
१.५	शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.६	शोधपत्रको रूपरेखा	५

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१	पूर्वकार्यको समीक्षा	६
	२.१.१ विषय प्रवेश	६
	२.१.२ शब्दकोश निर्माणसँग सम्बन्धित पूर्वकार्यहरू	६
	२.१.३ सैद्धान्तिक कृतिका रूपमा प्रकाशित पूर्वकार्यहरू	८
	२.१.४ शोधकार्यका रूपमा रहेका पूर्वकार्यहरू	९
२.२	सैद्धान्तिक अवधारणा	१४
	२.२.१ विषय प्रवेश	१४
	२.२.२ शब्दकोशको परिचय तथा परिभाषा	१५
	२.२.३ कोशको स्वरूप	१७
	२.२.३.१ पूर्व भाग	१७
	२.२.३.२ मूल भाग	१८
	२.२.३.३ उत्तर भाग	१८
	२.२.४ कोश सम्पादन प्रक्रिया	१८
	२.२.४.१ पहिलो चरण	१९
	२.२.४.२ दोस्रो चरण	२५
	२.२.४.३ तेस्रो चरण	२९

अध्याय तिन

शोधविधि र प्रक्रिया

३.१ शोधविधि ३४

३.२ शोध प्रक्रिया

३.२.१ सामग्री सङ्कलनका स्रोत ३४

३.२.१.१ प्राथमिक स्रोत ३४

३.२.१.२ द्वितीयक स्रोत ३४

३.३ सामग्री विश्लेषण प्रक्रिया ३५

अध्याय चार

नमुना शब्दकोश निर्माण र विश्लेषण

४.१ पृष्ठभूमि ३६

४.२ नमुना शब्दकोश निर्माण ३६

४.३ विश्लेषण ८१

४.३.१ स्रोतका आधारमा शब्दहरूको विश्लेषण ८२

४.३.२ पदवर्गका आधारमा शब्दहरूको विश्लेषण ८२

४.३.३ उच्चारण र व्युत्पादन आधारमा शब्दहरूको विश्लेषण ८४

अध्याय पाँच

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

५.१. सारांश ८५

५.२ निष्कर्ष ८६

५.३ उपयोगिता ८७

५.३.१ नीतिगत तह ८७

५.३.२ प्रयोगगत तह ८८

सन्दर्भसूची

व्यक्तिगत विवरण

सङ्क्षेपसूची

अक्रि.	:	अकर्मक क्रिया
अमू.	:	अनुकरणमूलक
आ.	:	आगन्तुक
इ.पू.	:	इसापूर्व
उखा.	:	उखान
उदा.	:	उदाहरण
एक.	:	एकवचन
क्रियो.	:	क्रियायोगी
तत्स.	:	तत्सम
ति.	:	तिर्यक
तुल.	:	तुलनीय
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
द्वि.	:	द्वित्व
नं.	:	नम्बर
ना.	:	नाम
नेपा.शि.	:	नेपाली शिक्षा
ने.प्र.प्र.	:	नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्रा.डा.	:	प्राध्यापक डाक्टर
बहु.	:	बहुवचन
ला.	:	लाक्षणिक
वि.	:	विशेषण
विप.	:	विपरीतार्थक
वि.सं.	:	विक्रम सम्बत्
सक्रि.	:	सकर्मक क्रिया
सम्पा.	:	सम्पादक/सम्पादन
स्त्री.	:	स्त्रीलिङ्ग

चिह्नसूची

-	योजक/निर्देशक चिह्न तथा समस्त पद सङ्केत
/	विकल्प जनाउने
.	सङ्क्षेपीकृत रूप
+	संयोजक वा जोड चिह्न
/ /	उच्चारित रूप
( )	स्रोत/रूपायन/उदारहण/बीजक/विवृत्त
[ ]	व्युत्पत्ति/व्युत्पादन
<	अगाडि देखाइएको व्युत्पन्न रूप
>	पछाडि देखाइएको व्युत्पन्न रूप
,	अल्पविराम
;	अर्धविराम
‘ ’	एकल उद्धरण
“ ”	दोहोरो उद्धरण
!	विस्मयादिबोधक
?	प्रश्नवाचक
।	पूर्णविराम

व्यक्तिवृत्त

नाम : दीपकबहादुर भण्डारी

जन्ममिति : २०४७/०७/२३

बुवा : धनलाल भण्डारी

आमा : बेलमतिदेवी भण्डारी

स्थायी ठेगाना : मेलविसौना-४, बझाङ

अस्थायी ठेगाना : कीर्तिपुर-१५, काठमाडौं

लिङ्ग : पुरुष

राष्ट्रियता : नेपाली

भाषा : नेपाली

धर्म : हिन्दु

सम्पर्क नं. : ९८४८५५४९९७

शैक्षिक योग्यता

क.सं.	तह	विद्यालय/क्याम्पस	उत्तीर्ण वर्ष	श्रेणी
१	प्रवेशिका	श्री दुर्गा भवानी मा.वि., तालकोट, बझाङ	२०६३	प्रथम
२	प्रवीणता प्रमाणपत्र (+२)	श्री दुर्गा भवानी उ.मा.वि., तालकोट, बझाङ	२०६६	द्वितीय
३	स्नातक	डोटी बहुमुखी क्याम्पस, डोटी	२०६९	द्वितीय
४	स्नातकोत्तर	त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाडौं	२०७३	प्रथम